

บรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้น

ก. เอกสารยังไม่ได้ตีพิมพ์

- จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. ศิลปากร, กรม. เอกสารรัชกาลที่ 5 บ.2/16
เจ้านายและข้าราชการกรมมังกุมหูลุคความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงการ
ปกครอง ระบียบราชการแผ่นดิน ร.ศ. 130.
- ___ . เอกสารรัชกาลที่ 5 เรื่องโรงเรียนราชบริพาร ร.5 ศ 5/5 (ร-ธ).
- ___ . เอกสารรัชกาลที่ 5 รด. 5 ศ.5 โรงเรียน ก-บ 1-37 เรื่องจะจัดตั้ง
โรงเรียนข้าราชการพลเรือนที่ศาลาสมหาคไทย 20 ก.พ. 117-20 มี.ค.
113.
- ___ . เอกสาร ส.บ. 2.32/1-17 เล่ม 1 เรื่องโรงเรียนและการศึกษา ลำดับ
ที่ 12 ประวัติโรงเรียนสวนกุหลาบ.
- ___ . เอกสาร ส.บ. 2.32/1-17 เล่ม 1 เรื่องโรงเรียนและการศึกษา.
- ___ . เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ ม.ร 5 ศ/12 หมวด รด. 5 ศ 5. โรง
เรียน (ก-บ) 1-31 เรื่องสคิมที่จะตั้งโรงเรียนฝึกหัดวิชาฝ่ายพลเรือน
เป็นโรงเรียนพิเศษ 30 เมษายน 115-21 ม.ค. 116.
- ___ . เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ ร.5 ศ.5/8 กร. 5 ศ. 1-2 เรื่องจะจัดตั้ง
โรงเรียนข้าราชการพลเรือนที่ศาลาสมหาคไทย.
- ___ . เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ ร.5 ศ. 5/9 กร. 5 ศ. 1-12. เรื่อง
แต่งตั้งหม่อมอนุวัตรวรพงษ์เป็นกรรมการจัดการโรงเรียนมหาดเล็กและ
เป็นผู้อำนวยการโรงเรียนมหาดเล็ก (4 มิถุนายน - 10 มกราคม พ.ศ.
2446 (ร.ศ. 122)).

กรมศิลปากร, กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ
58/1.30 เล่ม 1 โรงเรียนข้าราชการพลเรือน.

- ___ . เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ. 9/1 - 48 เล่ม 1 เรื่องย้าย ลำดับที่ 1
เรื่องที่ 37 ขุนบัญญัติขออนุญาตไปรับราชการกระทรวงการคลัง (พ.ศ.
2440) 26 ก.ค. - 13 ส.ค. 2440.
- ___ . เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ. เล่ม 1 เรื่องบำเหน็จ - บำนาญ ลำดับที่
13 หลวงบรรโฆษาทวิจิตร (หรุ่น) ขอพระราชทานเบี้ยบำนาญ 18 ส.ค.
- 26 ม.ค. 2460.
- ___ . เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ. 1 - 48 เล่ม 1 เรื่องย้าย ลำดับที่ 10
เรื่องที่ 25 ขอขานกราบภาคพาที่ไปรับราชการกระทรวงการคลัง (12-31
ส.ค. 2446).
- ___ . เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ ศธ. 56 1-57 ฉลอง 1 เรื่องโรงเรียน
มหาดเล็ก ลำดับที่ 3 "แนะนำตั้งข้อบังคับนักเรียนโรงเรียนมหาดเล็กที่
รัฐบาลออกเป็นเงินอุดหนุน .
- ___ . เอกสาร ศธ. 3/1-27 เล่ม 1 เรื่องข้าราชการ ลำดับที่ 5 เรื่องตำแหน่ง
ข้าราชการในกระทรวง .
- ___ . เอกสาร ศธ. 3/1-27 เล่ม 1 เรื่องข้าราชการ ลำดับที่ 8 เรื่องตำแหน่ง
ข้าราชการในกระทรวงธรรมการ ศก 123 (30 ก.ค. 2447).
- ___ . เอกสาร ศธ. 56/1-37 ฉลอง 1 ลำดับที่ 22 เรื่องเจ้าหมื่นศรีศรีรักษ์
ขอครูฝรั่งสำหรับโรงเรียนมหาดเล็ก .

กรมศิลปากร. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสาร ศธ. 29/22 ประเภทคน
เรื่องโปรดเกล้าฯ ให้มีส.เตอร์คาร์ตไรต์เป็นครูโรงเรียนมหาดเล็ก
(12 ธ.ค. - 15 ม.ค. 2450).

— . เอกสาร ศธ. 25/290-230 เล่ม 9 เรื่องเงินเดือน.

— . เอกสาร ศธ. 2/1 - 37 เล่ม 1 สป. สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ
ลำดับที่ 3 เรื่องเหตุการณ์ขัดขวางแก่การศึกษาที่จะทำให้ผลดีเกิดขึ้น และ
ตั้งกฎเสนาบดีว่าด้วยอัตราเงินเดือนครู.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หอประวัติ. เอกสาร จ. 2/7 เรื่องรายงานจำนวน
นักเรียนประจำเดือนของโรงเรียนมหาดเล็ก 23 สิงหาคม ร.ศ. 125
(พ.ศ. 2449 - 12 ธ.ค. ร.ศ. 129) (เอกสารอัดสำเนา).

ข. เอกสารตีพิมพ์แล้ว

จดหมายเหตุพระราชกิจรายวันในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ร.ศ. 119.
พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2474 (สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดให้
ตีพิมพ์พระราชทานในงานพระเมรุสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ
กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร.

เทศาภิบาล เล่ม 1 แผ่นที่ 1-6 เดือนเมษายน - กันยายน ร.ศ. 125 ลำดับที่ 32
เรื่องให้เรียนมหาดเล็กผู้ตรวจมณฑลว่า "มหาดเล็กรายงาน".

ประกาศ คำสั่ง และแจ้งความ กรมบัญชาการกลางมหาดเล็ก พระพุทธศักราช 2462
เล่ม 2 ตอน 1. พระนคร: โรงพิมพ์อักษรนิติ, 2462.

ประชุมจารึกสยาม ภาคที่ 1 จารึกสุโขทัย. (พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2477).

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 63 เรื่องกรุงเก่า . พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
พระยาโบราณราชธานินทร์ พร เคชะคุปต์ ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส
เมื่อวันที่ 13 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2479. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒ
ธนากร, 2479.

ประวัติสังเขปแห่งการศึกษาของประเทศไทย . ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ
มหาอำมาตย์เอก เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ม.ร.ว.เปีย
มาลากุล ณ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 25 เมษายน 2460.

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2493. ไม่ปรากฏหลักฐานการพิมพ์.
พระราชกำหนดใหม่ 21 ในประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166. พิมพ์ตาม
ฉบับหลวง ตรา 3 ดวง เล่ม 1. พระนคร: องค์การคำคุณุสภา, 2506.
พระราชกำหนดใหม่ 38 ในประมวลกฎหมาย รัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166 พิมพ์ตาม
ฉบับหลวง ตรา 3 ดวง เล่ม 5. พระนคร: องค์การคำคุณุสภา, 2506.
พระราชดำริตอบในการพระราชทานรางวัลนักเรียนที่โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ
เมื่อวันที่ 14 เมษายน รัตนโกสินทร์ 108 พ.ศ. 2432.

พระราชดำริในการพระราชทานรางวัลนักเรียนที่โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ
เมื่อวันพุธ เดือน 6 ขึ้น 3 ค่ำ ปีมจวสุศก จุลศักราช 1248 (พ.ศ. 2429)
พระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว; (ตั้งแต่ พ.ศ. 2417
ถึง พ.ศ. 2453). พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2438.

พระราชดำริพระราชทานแก่นักเรียน (ที่สอบไล่ได้) ร.ศ. 108, ราชกิจจานุเบกษา
เล่ม 6 ร.ศ. 108.

พระราชหัตถเลขาทรงสั่งราชการในรัชกาลที่ 5 และ 6 กับเรื่องประกอบ. พระนคร:
โรงพิมพ์พระจันทร์, 2507 (ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้
พิมพ์พระราชทานในงานพระราชทานเพลิงศพ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ณ
เมรุวัดเทพศิรินทราวาส 17 มีนาคม 2507)

พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี
แต่ยังมีบรรดาศักดิ์เป็นพระมนตรีพจนกิจและพระยาวิเศษสุริยศักดิ์ ร.ศ.
113-118 พิมพ์ในการพระราชทานเพลิงศพ ท่านผู้หญิงเสงี่ยม พระเสด็จ
สุเรนทราธิบดี พ.จ. ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส
วันที่ 12 เมษายน พุทธศักราช 2508. พระนคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด
ศิวพร, 2504.

ระเบียบการโรงเรียนมหาดเล็ก รัตนโกสินทรศก 122 เล่ม 1 - 3 เอกสารอัด
สำเนา จากหอประวัติ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สมุดคำสั่ง พงศกัณยาน พ.ศ. 2453 - มีนาคม พ.ศ. 2457. เอกสารอัดสำเนา
จากหอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปฏิทินสำหรับโรงเรียนข้าราชการพลเรือน ร.ศ. 121. เอกสารอัดสำเนาจากหอ
ประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เอกสารชั้นรอง

ก. ภาษาไทย

1. หนังสือ

การชาเว, เอและเอลกอเซคโกฟ. ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ, แปลโดยเสฐียร
 พันธรังษี. กทม: แพร่พิทยา, 2517.

กมล ทองธรรมชาติ และคณะ. อุดมการณ์ของชาติกับการพัฒนาชาติไทย ในอุดมการณ์
ของชาติ. พิมพ์ครั้งที่ 2. คณะกรรมการอุดมการณ์ของชาติ, มกราคม
 2526.

กรรณิการ์ สัจกุล. "โรงเรียนมหาดเล็กหลวงกับการพัฒนาประเทศ" ใน การอุดม
ศึกษากับการพัฒนาประเทศ. การประเมินเชิงวิเคราะห์และการเสนอทิศ
ทางใหม่. อธิการ์ณ บุญชู (บรรณาธิการ). กรุงเทพมหานคร: ภาค
 วิชาอุดมศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2515.

เกษม ศิริสัมพันธ์ และ นีออน สนิทวงศ์. แนวพระราชดำริทางการเมืองในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" ประวัติศาสตร์และการเมือง. พระนคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2514.

โกมารกุล, พระยา. เอกะหมัดของพระยาโกมารกุลมนตรี. พระนคร: โรงพิมพ์นั้นทวา, 2503 หม่อมราชวงศ์ พันธุ์ทิพย์ บริพัตร พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเพ็ญ เทวกุล ณ อยุธา ในพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นเทววงศ์วโรปการ ณ สุสานหลวง วัดเทพศิรินทราวาส วันอาทิตย์ที่ 16 ตุลาคม 2503.

..... ประวัติเจ้าพระยามหาเสนา (บุนนาค) ของพระยาโกมารกุลมนตรี. พระนคร: องค์การคากุสภา, 2516.

ชจร สุขพานิช. "ฐานันดรไพร่" ใน ประวัติศาสตร์และการเมือง หนังสืออ่านประกอบวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย. พระนคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2514.

กีกฤทธิ ปราโมช, ม.ร.ว. "สังคมไทยสมัยอยุธยา" ใน ประวัติศาสตร์และการเมือง หนังสืออ่านประกอบวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย, พระนคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2514.

กุสุสภา, ประชุมพงศาวดารเล่มที่ 71. (ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 28-30 อธิบายพระนิพนธ์ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ). พระนคร: โรงพิมพ์กุสุสภา 2508.

ควอริช เวส แดง, ยุกา ชุมจันทร์ กาญจน์ สมเกียรติกุล แปล. การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ. กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์, 2519.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. จดหมายพระราชกิจรายวัน ภาค 7.
พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2477. (พิมพ์เป็นที่ระลึกในงาน
พระราชทานเพลิงศพ มหาอำมาตย์โท หม่อมราชวงศ์ศิริศรีวัช ปร.ม., ต.ช.
ว.ป.ร.3, ร.จ.พ. วันที่ 2 กรกฎาคม พุทธศักราช 2477 ณ เมรุวัด
มกุฏกษัตริยาราม).

พระบรมราชาธิบายว่าด้วยความสามัคคี ประวัติศาสตร์และการเมือง หนังสืออ่าน
ประกอบวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหา
วิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2516.

พระราชพิธีสิบสองเดือน. ไม่ปรากฏหลักฐานการพิมพ์.

พระราชดำรัสตอบคำถวายพระบรมพรหมมาในการพระราชพิธีรัชมังคลา
ภิเศก ที่พลับพลาหน้าพระลาน เมื่อวันที่ 11 พ.ย. ร.ศ. 127 (พ.ศ.
2451).

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก่ใช้การปกครอง
แผ่นดิน (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ทรงพระกรุณาโปรด
เกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานแจกเนื่องในงานทรงบำเพ็ญพระราชกุศลสนอง
พระเดชพระคุณ พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ในวันตรงกับเสด็จ
สวรรคตที่ 23 ตุลาคม 2470).

พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหจุฬาลงกรณ์
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวปิยมหาราช ตอนนักเรียนและประชาชน (พ.ศ.
2440 - 2445). พระนคร: ม.ป.ป., 2473. (จอมพล
สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต เสนาบดีกระทรวง
มหาดไทย พิมพ์เป็นที่ระลึกในวันถวายบังคมพระบรมรูป ณ ลานพระราชวัง
ดุสิต พ.ศ. 2477).

จุฬาลงกรณ์, มหาวิทยาลัย. 20 ปีจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยกำเนิดจุฬาลงกรณ์มหา
วิทยาลัย. กทม: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.

เฉลิม จันปฐมพงษ์และคณะ. ประวัติศาสตร์สังคมไทย. พระนคร: สำนักพิมพ์
เสถียรไทย 2520.

ชัย เรื่องศิลป์. ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. 2425 - 2453 คานสังคม.
พระนคร: กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อมรรкарพิมพ์, 2529.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. แผนพัฒนาการเมืองฉบับแรกของไทย. พระนคร: โรงพิมพ์
อักษรสัมพันธ์, 2513.

_____ . แผนพัฒนาการเมืองฉบับแรกของไทย: คำกรณบบังคมทูลของเจ้านาย
และข้าราชการให้เปลี่ยนแปลงการปกครอง ร.ศ. 103. พระนคร:
โรงพิมพ์ ๗๘๓, 2513.

_____ . ศึกษากับการพัฒนาการของสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนัก
พิมพ์อักษรการพิมพ์, 2519.

ชูบ กาญจนประภร. "นายกรัฐมนตรีสมัยปฏิวัติ" การศึกษาเฉพาะกรณีมาติการ
สร้างสรรคภาวะผู้นำทางการเมือง (อัครลำเนา).

ไชยนาทนเรนทร, กรมหมื่น, พระเจ้าน้องยาเธอ. คำรราชเสวกครั้งกรุงเก่า.
พระนคร: โรงพิมพ์ไทย, 2459. (พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นไชยนาท
นเรนทรโปรดให้พิมพ์เป็นครั้งแรกเป็นของแจกในงานศพ พระยานาวาพลา
บุญโยก (ม.ล.ชม สนิทวงศ์ ณ กรุงเทพฯ) ปีมะโรงอัฐศก พ.ศ. 2459)

ทองเคื่อน ทิศาลบุตร. ประวัติศาสตร์การศึกษาไทย. กรุงเทพมหานคร: ภาค
วิชาสารัตถศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

คำรพระราชานุกาฬ, สมเด็จพระยา. คนดีที่ข้าพเจ้ารู้จัก เล่ม 4. กทม: บัณฑิต
การพิมพ์, 2527.

_____ . ความทรงจำที่ทรงค้างไว้ 5 ตอน. พระนคร: โรงพิมพ์สมามคมสังคม
ศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2506.

_____ . คำบ้านสวนกุหลาบ. อธิบายมูลเหตุแห่งนามวิทยาลัย สวนกุหลาบ
ปีที่ 6 ฉบับที่ 2 ฉัตรมงคลสาร 2464.

- คำทรงราชานุญาต, สมเด็จพระยา. เทศาภิบาล, (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาอรรัตนสุนทร (สงวน ศตวรรษ-อรรัตนสุนทร) ณ สุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 9 พฤษภาคม 2503.
- _____ . เทศาภิบาล, เล่มที่ 2 แผ่นที่ 8 วันที่ 1 พฤศจิกายน ร.ศ. 125.
- _____ . เทศาภิบาล, เล่มที่ 4 แผ่นที่ 20 วันที่ 1 มกราคม ร.ศ. 126.
- _____ . เทศาภิบาล, เล่มที่ 4 แผ่นที่ 23 วันที่ 1 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 126.
- _____ . นิทานโบราณคดี. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ คุณหญิงถิลาภานุชา ทพยั บวรवास คุณแม่อังเวียง เหนรัยัทยั ณ สุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 23 มกราคม 2501 ไม่ปรากฏหลักฐานการพิมพ์).
- _____ . ประวัติสังเขปเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี). พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2503.
- _____ . ประวัติเจ้าพระยาภาสกรวงษ์ ในประวัติบุคคลสำคัญพระนิพนธ์สมเด็จพระยาคำรงราชานุญาต, พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2493.
- _____ . ประวัติเจ้าพระยายมราช (บัน สุขุม) ภาคที่ 1 พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2516.
- _____ . พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 5. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2504.
- _____ . รายงานการประชุมเทศาภิบาลรัตนโกสินทรศก 118 (ประชุมครั้งที่ 2 วันที่ 9 ก.ย. ร.ศ. 118 กรมหมื่นคำรงราชานุญาตเป็นประธานที่ประชุมพระยาสิทธิเทพและพระองค์เจ้ากัลยาณประวัติ เป็นผู้จัดและเรียบเรียง).
- _____ . ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ (กระทรวงมหาดไทยพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายแสวง ทัฬหิมทอง ห.ม.ต.ช. ณ ฌาปนสถานวัดโสมนัสวิหาร วันที่ 9 เมษายน 2502)
- _____ . ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณในประวัติศาสตร์และการเมือง หนังสืออ่านประกอบวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย ตอนพื้นบ้านทางประวัติศาสตร์ สังคม และการเมือง. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2516.

คำรกราชาภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. สำเนาพระราช
หัตถเลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึง
เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) กับประวัติเจ้าพระยายมราช. พระนคร:
 โรงพิมพ์บำรุงธรรม, 2482. (พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ
 เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) วันที่ 10 เมษายน พ.ศ. 2482 ณ เมรุ
 วัดเทพศิรินทราวาส).

เทพหัสดินา, พลเอกพระยา. เรื่องเบ็ดเตล็ดของพลเอกพระยาเทพหัสดินา. พิมพ์ใน
 งานพระราชทานเพลิงศพ พลเอกพระยาเทพหัสดินา สยามศิริคดี. ไม่ปรากฏ
 สถานที่พิมพ์.

ท้าวชิราภ ป. มาลากุล, ม.ร.ว., สมุหพระราชพิธี. ประเพณีวังและเจ้า.
 พระนคร, ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์, 2492.

ธรรมคาม โภคาวาที ผู้เรียบเรียง. ประวัติมหาดไทยส่วนกลาง ภาคที่ 1.
 พระนคร: โรงพิมพ์ไทย กรมราชพิมพ์, 2507.

นฤมล (ธีรวัฒน์) ศรีกิจการ. "พระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว." ใน อักษรศาสตร์นิพนธ์ รวมบทความทางประวัติ
ศาสตร์, หน้า 111. วิลาสวงค์ หงคะบุตร, บัณฑิต กัญจนจาวี,
 สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
 เทพประทานพร, 2525.

นางวิภา ธลีตานนท์. ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย. กรุงเทพมหานคร: ดั้นจิกการพิมพ์,
 2524.

นายกรัฐมนตรี, สำนัก, คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรม
 และโบราณคดี, ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 3.

นายกรัชมณตรี, สำนัก. ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1 เป็นจารึกสุโขทัยที่ได้พบก่อน
พ.ศ. 2467. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี,
 2521.

นีโคลาส แชรแวงส, ประวัติศาสตร์ ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม
 (ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช) พิมพ์จำหน่ายที่กรุงปารีส เมื่อ
 วันที่ 18 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1688 (พ.ศ. 2231) แปลโดย สันต์ ท.
 โกมลบุตร พระนคร: สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2506.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. วัฒนธรรมกรรมพิทักษ์วรรณกรรมต้นรัตนโกสินทร์ เอกสาร
วิชาการ หมายเลข 20 เพื่อประกอบการสัมมนาสองศตวรรษรัตนโกสินทร์:
ความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย. จัดโดย สถาบันไทยคดีศึกษา มหา
 วิทยาลัยธรรมศาสตร์ สถาบันวิจัยสังคมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
 สหาคมสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ วารสารธรรมศาสตร์ (3-5 กุมภาพันธ์
 2525).

บรรจง นิยมมณี. การปกครอง. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคม
 ศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางเขน, 2521.

ปิยนาด บุณนาค. "การปฏิรูปการปกครองแผ่นดินในสมัยรัชกาลที่ 5" รายงานการ
วิจัย เสนอต่อสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย (2521) (อัครสำเนา).

..... รายงานผลการวิจัย เรื่อง การวิเคราะห์โอกาสในการเลื่อนชั้นทาง
สังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น. กรุงเทพมหานคร: โครงการไทยศึกษา
 สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527.

ปิยะฉัตร ปิยะวรรณ, สภาพสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ ระหว่าง พ.ศ. 2395 - 2398
ในสังคมไทย 200 ปี ณรงค์ พวงพิศ, พลศักดิ์ จิรไกรศิริ บรรณาธิการ.
 กรุงเทพมหานคร: เจ้าพระยาการพิมพ์, 2526.

ประพัทธ์ ศรีณรงค์, พระประวัติและงานสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
 กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด โรงพิมพ์ไทยสัมพันธ์, 2516.

- ประยูทธ สิทธิพันธ์, คนตระกูลขุนนางไทย. พระนคร: โรงพิมพ์ล้อเม็งแข็ง, 2502.
- ประภาเพ็ญ สุวรรณ, ทัศนคติการวิจารณ์เปลี่ยนแปลงและพฤติกรรมอนามัย, กรุงเทพมหานคร: บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด.
- ประสาธต์ หลักศิลา, สังคมมนุษย์ในค่านิยมพฤติกรรมศาสตร์ คณะวิชามนุษยธรรมศึกษา วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร พิมพ์ครั้งที่ 1, 2514.
- ปรีชา หงษ์ไกรเลิศ. "อุดมการณ์นักปกครองไทยในอดีต" ใน 70 ปี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยรำลึกอดีต. กทม: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520.
- พนัส หันนาคินทร์. การสอนคาบิยม. พิมพ์โลก: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิมพ์โลก.
- พลศักดิ์ จีระไกรศิริ, รัฐศาสตร์การศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- พิทยาลงกรณ์, พระราชวงศ์เชอกรมหมื่น. พระนิพนธ์บางเรื่องและปรากฏาของพระราชวรวงศ์เชอกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2507.
- _____ • ข้อราชการในกรมมหาดเล็ก (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาเทเวศรวงศ์ศิริวัฒน์ (ม.ล.วราห์ กุญชร) ณ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 22 ธันวาคม พ.ศ. 2500.
- พูนพิศสมัย ตีศกุล, ชีวิตและงานของสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ. พระนคร: โรงพิมพ์ไทยสัมพันธ์, 2502.
- พิทยา สายหู, ความเข้าใจเกี่ยวกับกลไกของสังคม. พระนคร: สำนักพิมพ์เกิลท์ไทย 2516.
- ไพบุลย์ ช่างเรียน, ลักษณะสังคมและการปกครองของไทย, พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2517, หน้า 11.
- ปิฎกโชติ สาธร, หลักการศึกษาศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ป. ลัมพันธ์พานิชย์, 2521.

มัทธวิธ, เจ้าพระยา, (ละออ ไกรฤกษ์). บันทึกเจ้าพระยามัทธวิธ (ละออ ไกรฤกษ์)
(พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าพระยามัทธวิธ พ.ศ. 2499).

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, กฎมณเฑียรบาลว่าด้วยครอบครัวแห่ง
ข้าราชการในพระราชสำนัก. พระนคร: โรงพิมพ์มหาดไทย กรมราชทัณฑ์,
2503.

มารยาตกริษฎา คีตกุล, หม่อมเจ้าหญิง, ประวัติพระยาอรรัตนวิสุนทร. ไม่ปรากฏ
หลักฐานการพิมพ์.

โยเนโอ อิจิอิ. "ข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับพงศาวดาร" แปลโดย กำชัย
หลายสรรพศิริ ใน ขอมูลประวัติศาสตร์ไทยสมัยอยุธยา เอกสารไทยและ
ต่างประเทศ. วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ. จัดพิมพ์เผยแพร่
โดย คณะจารย์ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัย
ศิลปากร, มิถุนายน 2528 (อักษราเนา).

รอง ศยามานนท์. พระบรมกิจทางการศึกษาของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรม
พระยาดำรงราชานุภาพ ใน ปาฐกถาเรื่องสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระยาดำรงราชานุภาพและประวัติลูกเธอ. พระนคร: โรงพิมพ์
คุรุสภา, 2506.

รอง ศยามานนท์, ม.ร.ว. สุนธชาติ สวัสดิ์ทิกุล, ม.ร.ว. แสงโสม เกษมศรี.
ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น (ฉบับร่าง). ไม่ปรากฏหลักฐาน
การพิมพ์.

รัตนา กุญชรสวัสดิ์. พื้นฐานการศึกษาทางสังคม. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาสารัตถ
ศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.

วรการบัญชา, นาย. ตำนานมหาดเล็ก. พิมพ์ถวายสนองพระเดชพระคุณในงานพระ
ราชทานเพลิงศพ พลเอกพระวรวงศ์เธอกรมหมื่นนันทิกุล อุดมศักดิ์ ณ พระเมรุ
วัดเบญจมบพิตร 14 มิถุนายน 2496.

วุฒิชัย มุจสิลป์. การปฏิบัติการศึกษาในรัชกาลที่ 5. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2516.

- วชิชัย มูลศิลป์. "การปฏิรูปการศึกษาสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึง พ.ศ. 2475" ใน 200 ปีการศึกษาไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2506.
- วรทิพย์ มีมาก "ข้อสรุปแนวทางจัดหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตร์ในอนาคต" ใน หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตร์กับนักบริหารในทศวรรษหน้า บทความและคำบรรยายจากการประชุมทางวิชาการระดับชาติ ณ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา 10 - 14 กรกฎาคม 2528. หน้า 260 ดร.สุพิม เศษะคุปต์ และดร.ประสิน โสภณบุญ, บรรณาธิการ (กรุงเทพมหานคร: หางหุ้นส่วนจำกัดสหทัยบล็อกการพิมพ์).
- วัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธุ์, ม.ล., วิมลพรรณ ปิตรวิชัย. บทบาทของสมเด็จพระยาเทวะวงศัวโรปกการกับการปฏิรูปการปกครองแผ่นดินในรัชกาลที่ 5. (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสารมวลชน จำกัด, 2525.
- ศิลป์ากร, กรม. การตั้งขุนนางไทยในสมัยรัชกาลที่ 5. กรุงเทพมหานคร: กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2521.
- ขุนช้าง ขุนแผน ฉบับหอสมุดแห่งชาติ. พระนคร: โรงพิมพ์นิยมเจริญ, 2506.
- พระบรมราชาโฆวาทเตือนข้าราชการกรมมหาดเล็กและกรมขึ้นทั้งปวง เนื่องในงานพระบรมราชาภิเษกสมโภชเดือนธันวาคม รศ. 130. พระนคร: โรงพิมพ์สามมิตร, 2514.
- เรื่องกฎหมายตราสามดวง กรมศิลปากรจัดพิมพ์เผยแพร่ พุทธศักราช 2521,
- "พระบรมราชาโฆวาทเรื่องมหาดเล็ก," เรื่องมหาดเล็ก (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พันเอก นายวรการบัญชา. (บุญเกิด สุกันตานนท์) ปจ.,ม.ว.ม. ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 4 พฤศจิกายน 2517.

ศิลปากร, กรม. ลัทธิธรรมนิยมต่าง ๆ เล่ม 2. พระนคร: เจริญรัตน์การพิมพ์,
2515.

ศรีสุนทรโวหาร, พระยา, (น้อย อาจารย์ยางกูร), มูลบทบรรพกิจของพระยาศรี
สุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) และสภามิตร อิศรญาณ. พระนคร:
โรงพิมพ์สามมิตร, 2515. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
คุณหญิง ประเสริฐ สุภกิจ (จำเริญ ไกรฤกษ์) ท.จ. ณ สุสานหลวง วัด
เทพศิรินทราวาส, 2513).

ศึกษาธิการ, กระทรวง. ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ. ที่ระลึกในงานฉลองครบ
หกสิบปี พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2496.

ศุภชัย ยาวะประภาษ "หลักสูตรรัฐศาสตร์ในประเทศไทย อดีต ปัจจุบัน และอนาคต."
ใน หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตร์กับนักบริหารในทศวรรษหน้า.
สุพิน เกษาคุปต์ ปราชิน โสภณบุญ, บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร:
ทางหุ้นส่วนจำกัดสหชัยบ๊อกล็อก.

สมพงษ์ เกษมสิน. การปกครองของไทย. พิมพ์ครั้งที่ 1 กรุงเทพมหานคร: สำนัก
พิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2518.

สีหเทพ, พระยา. และ กัลยา ณ ประวติ, พระองค์เจ้า. จดและเรียบเรียง,
ประชุมเทศบาล รัตนโกสินทรศก 118 ประชุมครั้งที่ 2 วันที่ 9 ก.ย.
ร.ศ. 115.

สีหศักดิ์ สนิทวงศ์ ชุมสาย, ม.ร.ว. (พระยาสีหศักดิ์สมิทวงศ์), โชคชะตาที่พอใจ
ของหม่อมราชวงศ์ ดัด สีหศักดิ์สมิทวงศ์ชุมสาย. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา,
2506.

สนิท สัมภการ, "ความขัดแย้ง ปัญหาและอนาคตของสังคมไทยพิจารณาตามนิยามทาง
วัฒนธรรมเป็นสำคัญ" ใน สังคมและวัฒนธรรมไทยข้อสังเกตในการเปลี่ยนแปลง. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาบริหารศาสตร์, 2523.

วิธีการศึกษาดังคมมนุษย์กับตัวแบบสำหรับศึกษาสังคมไทย. กรุงเทพฯ:
บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2515.

- ซาโรธ บัวศรี "จริยศึกษา" เสียง ม.ศ.ว. ปีที่ 1 ฉบับที่ 4 2524. หน้า 8.
- สุจริศ ทาวรสข. พระประวัติและงานของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา
ดำรงราชานุภาพ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2505.
- สุนทรเทพกิจจารักษ์, พระยา. รวมข้อเขียนของพระยาสุนทรเทพกิจจารักษ์,
กรุงเทพมหานคร: ทางหุ่นส่วนจำกัดโรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2525. (อนุสรณ์
ในงานพระราชทานเพลิงศพ คุณหญิง แม่น สุนทรเทพกิจจารักษ์ ณ เมรุวัด
เทพศิรินทร์ราวาส กรุงเทพมหานคร วันพฤหัสบดี 20 พฤษภาคม พุทธศักราช
2525).
- สุนทรพิพิธ, พระยา. "สืบประวัติรัฐศาสตร์" ใน ฉลองรัฐศาสตร์ครบรอบ 30 ปี.
กทม.: โรงพิมพ์พิชเชศ, 2520.
- สุมาลี บำรุงสุข "ปัญหาของเด็กสอนเคิน" ใน สถานะของวิชาประวัติศาสตร์ในปัจจุบัน
เอกสาร สัมมนาประวัติศาสตร์ สมาคมประวัติศาสตร์แห่งประเทศไทย
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2523.
- สุมิตร คุพานกร, หลักสูตรและการสอน หลักการและแนวปฏิบัติในการพัฒนาหลักสูตร
การสอนแบบต่าง ๆ ขบวนการเปลี่ยนแปลงและกระบวนการกลม. กรุงเทพ
มหานคร: แผนกวิชาการบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2526;
- สุรพงษ์ โสธนะเสถียร. "การพัฒนาทางการเมืองในระบบการแสวงหาทฤษฎี"
(อัครลำเนา).
- สุรพล ราชภัฏทาร์กัษ และคณะ. "โครงการส่งเสริมความรู้ทางค่านิยมการณของ
ชาติแก่เยาวชน โดยหน่วยงานของรัฐบาลและเอกชน" รายงานการวิจัย
เสนอคณะอนุกรรมการการอุดมภาพแห่งชาติในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของ
ชาติ, สำนักนายกรัฐมนตรี.
- สุรศักดิ์ มนตรี, เจ้าพระยา. ประวัติของจอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี เล่ม 1.
พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2504.

สุวัฒน์ พุทธิเมธา. การเรียนการสอนในปัจจุบัน (333). กทม. : ทีระพริษา,
2523.

เสาวภา ไพทยวัฒน์, โลกทัศน์ของคนไทยสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325 -
2416 ใน สังคมไทยใน 200 ปี ณรงค์ พวงพิศ พลศักดิ์ จิรไกรศิริ
บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร: เจ้าพระยาการพิมพ์, 2523.

สำราญราษฎร์บริษัท. "หลักปฏิบัติของเจ้าพนักงานฝ่ายปกครอง" ใน รัฐศาสตร์
รับน้องใหม่. พระนคร: โรงพิมพ์อักษรสารการพิมพ์, 2498.

อดิน รัชพันธ์, ม.ร.ว. สังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325 - 2416
แปลโดย ม.ร.ว. ประกายทอง สิริสุขและ พรพนี สรวงบุญมี. กรุงเทพ
มหานคร: โรงพิมพ์พิมพ์เศศ 2512.

อรรถพ พงษ์วาท, "การศึกษากับการเมือง" วารสารเศรษฐศาสตร์, ปีที่ 11
(มกราคม - มีนาคม 2528)

อุทัย คุลยเกษม, "เพื่อความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทและข้อจำกัดของระบบการ
ศึกษาในการเปลี่ยนแปลงสังคม" วารสารการศึกษาแห่งชาติ ปีที่ 17
(สิงหาคม - กันยายน 2526).

อุณา นทกุล "การศึกษานอกระบบโรงเรียน เจริญพัฒนาการเมือง สังคม และ
เศรษฐกิจ" ใบ 23 ตุลาคม กทม: สำนักพิมพ์กราฟิกอาร์ต, 2524.

2. วิทยานิพนธ์

กาญจน์ สมเกียรติคุณ. "การจรรยาบรรณบังหลวง" วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหา
บัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

จันทร์ศัน ประวาลย์ม. "การศึกษาเปรียบเทียบราชสำนักในสมัยรัชกาลที่ 5 และ
รัชกาลที่ 6" วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521.

- ไพจิตร ไหลงาม. "ความคิดทางการเมืองแบบราชาธิปไตยและการปรับตัวของรัฐ
ระหว่าง พ.ศ. 2398 - 2475" ปรินต์งานพิมพ์การศึกษามหาบัณฑิต มหา
วิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2524.
- สาโรช ชรรมาชาติ. "การพัฒนาการเมืองในสมัยรัชกาลที่ 5" วิทยานิพนธ์รัฐศาสตร
มหาบัณฑิต แผนกวิชาปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2518.
- สุพรรณิ เพ็งแสงทอง. "พระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ และขุนนาง การเมือง
ไทยสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325 - 2416" วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตร
บัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518.
- สุวดี เจริญพงษ์. "ปฏิกิริยาของรัฐบาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อการ
เคลื่อนไหวตามแนวความคิดประชาธิปไตยและสังคมก่อนการเปลี่ยนแปลงการ
ปกครอง พ.ศ. 2475" วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชา
ประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519.

สัมภาษณ์

- สืบ มาลากุล, ม.ล. สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2532.
- ประกาศ จารุเสถียร, จอมพล. สัมภาษณ์, 20 กุมภาพันธ์ 2533.

ช: ภาษาอังกฤษ

หนังสือ

- H. Miller, Sarroll. Guidance Service An Introduction. New York:
A Harper International Student, 1965.
- Robon, Jarome (ed). Sociology Students and Society. California:
Goos Year Inc., Publisners, 1972.
- Wyatt David K. The Politics of Reform in Thailand: Education in
the Reign of King Chulalongkorn. New Haven and London:
Yale University Press, 1969.

ภาควิชา

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หมายเหตุ รายละเอียดต่อไปนี้ ผู้วิจัยเรียบเรียงจากหนังสือ ตำราหน้าที่มหาคเล็กและจักแสดงในรูปแบบของตาราง เพื่ออธิบายลำดับ
ตำแหน่ง หน้าที่ และความรับผิดชอบของมหาคเล็กพอสังเขป ซึ่งบรรดาข้อความโดยละเอียดนั้น ได้แก่งานเป็นแบบเรียน
สอนนักเรียนโรงเรียนมหาคเล็กในสมัยรัชกาลที่ 5

ตำแหน่งราชการในกรมมหาคเล็ก	ความสำคัญของตำแหน่ง	หน้าที่ความรับผิดชอบ
1. ผู้บัญชาการกรมมหาคเล็ก 2. จางวางหัวหมื่น - จางวาง	นับเป็นตำแหน่งสูงสุดในกรม แก้ไขมาเป็นตำแหน่งเหนือ หัวหมื่นขึ้นไป ครั้น ร.ศ. 116 รัชสมัยสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง มีพระบรม ราชโองการเปลี่ยนแปลงเพื่อจัก หน้าที่ราชการใหม่ในกรม มหาคเล็ก	1. บังคับบัญชาการในกรมมหาคเล็กโดยทั่วไป 1. ดูแลรับผิดชอบในราชการกรมมหาคเล็กทั่วไปโดยไม่ ประจำเวร 2. ทราจตราแนะนำชนบทรรมนิยมกิจของมหาคเล็ก 2. คอยตักเตือน เอาใจใส่สอบสวนความประพฤติต่าง ๆ 3. เป็นผู้ตัดสินชี้ขาดในกรณีที่เกิดเหตุวิวาท 4. รวบรวมบัญชีสำมะโนครัวคนที่มีสังกัดในกรมมหาคเล็ก ทั้งปวง

กรมศิลปากร, เรื่องมหาคเล็ก (พระนคร: โรงพิมพ์สามมิตร, 2514) พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นางอรรด-
 ประภาศกิตติการ (सान สุนทรสารทูล) ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมมณีสถิตวิหาร วันที่ 4 กันยายน พุทธศักราช 2514.

ตำแหน่งราชการในกรมมหาดเล็ก	ความสำคัญของตำแหน่ง	หน้าที่ความรับผิดชอบ
<p>- หัวหมื่น</p> <p>3. นายเวร (แบ่งออกเป็นเวรศักดิ์, สิทธิ, ฤทธิ, เกษ)</p> <p>3.1 <u>เวรศักดิ์</u> มีตำแหน่งลทห้ันดังนี้</p>	<p>ตำแหน่งข้าราชการมหาดเล็กติดจาก จางวางลงมา แบ่งออกเป็น 4 ตำแหน่ง ใ้แก่</p> <ul style="list-style-type: none"> - เจ้าหมื่นสรรเพชรภักดี - เจ้าหมื่นศรีสรรักษ์ - เจ้าหมื่นเสมอใจราช - เจ้าหมื่นไวยวรนาถ <p>เป็นมหาดเล็กประจำเวร</p>	<p>1. แต่เดิมดำรงตำแหน่งหัวหน้ากรมมหาดเล็กแต่ละ เวรยศเปลี่ยนกันมารับราชการเป็นคราว ๆ ไป ครั้นเมื่อมีตำแหน่งหัวหมื่น 4 นาย จึงรักษาการ เฉพาะเวร</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. บังคับบัญชาประจำเฉพาะเวร ศักดิ์ 2. บังคับบัญชาประจำเฉพาะเวร สิทธิ 3. บังคับบัญชาประจำเฉพาะเวร ฤทธิ 4. บังคับบัญชาประจำเฉพาะเวร เกษ <p>1. รับใช้ใกล้ชิดองค์พระมหากษัตริย์ ตลอดทั้ง กลางวันและกลางคืน</p> <p>1. จัดการเครื่องราชูปโภค การเลี้ยงโต๊ะ ทั้ง เครื่องรับเจ้าต่างประเทศ</p>

ตำแหน่งราชการในกรมมหาดเล็ก	ความสำคัญของตำแหน่ง	หน้าที่ความรับผิดชอบ
<ul style="list-style-type: none"> - เจ้าหมื่นสรรเพชรภักดี - หลวงศักดิ์นายเวร - นายจายง - นายฉน์ - นายสนิท - นายรัชชรงค์ - นายสนองราชบรรหาร 	หัวหมื่น นายเวร จ่า หมมแพรทนต์เชือก หมมแพร หมมแพร หมมแพร	<ol style="list-style-type: none"> 2. เจริญพระราชหัตถ์เลขา 3. โภยเสด็จพระราชดำเนิน กุศลพระเจ้าลูกเธอควย
3.2 เวรสิทธิ์ มีตำแหน่งลคหสันคังนี้ <ul style="list-style-type: none"> - เจ้าหมื่นเสมอใจราช - หลวงสิทธินายเวร - นายจายวก - นายฉิก - นายสุจินดา - นายพลท้าย - นายสนองงานประพาส 	พนักงานประจำตำแหน่งพระที่นั่งประทับ หัวหมื่น นายเวร จ่า หมมแพรทนต์เชือก หมมแพร หมมแพร หมมแพร	<ol style="list-style-type: none"> 1. รับผิดชอบการโยธาทั้งปวง อาทิ <ul style="list-style-type: none"> - ยกหามงานหนัก ยกส่งของ - เป็นผู้ช่วยการจักเลี้ยง ชักเชือกภาชนะ ทำความสะอาด - จัดการตามพระประทับในเขตพระราชฐาน หรือการพระราชพิธี หรือในคราวเสด็จพระราชดำเนินไปในที่ต่าง ๆ 2. การจกคู้แห่ดิน พรหม พระแสงทวน

ตำแหน่งราชการในกรมมหาดเล็ก	ความสำคัญของตำแหน่ง	หน้าที่ความรับผิดชอบ
<ul style="list-style-type: none"> - นายพิณิจราภการ - นายรอง 5 คน 	<ul style="list-style-type: none"> หมมแพร หมมแพร 	<ul style="list-style-type: none"> 3. การจัดการระบวนแห่งั้งปวงในพระราษทิจี 4. จัดการพระราษทิจี ทอกพระแสง ทั้งเครื่องพระชันหมาก เครื่องนมัสการ 5. เป้าหอศักรากม 6. จัดภัทรหมายที่เกี่ยวกับหน้าัที่ราชการอย่างเก่า
<p>3.3 เวรฤทธิ มีตำแหน่งลคหลันคังนี้</p> <ul style="list-style-type: none"> - เจ้าหมื่นไวยวรนาถ - หลวงฤทธินายเวร - นายจำเเวศ - นายกวก - นายเลห้อวฐ - นายพลขัน - นายบำเรอบรมมาท - นายพิจิทรสรพการ - นายรอง 5 คน 	<ul style="list-style-type: none"> รับราชการประจำกรมหัวหมื่น นายเวร จา หมมแพรคนเรือก หมมแพร หมมแพร หมมแพร หมมแพร หมมแพร 	<ul style="list-style-type: none"> 1. รับราชการรตมาทั้งปวงในกรมรต ทั้งกรมม้า กรมโชน กรมพิณพาทย์ กรมรำโคม และมหาดเล็กราง

ตำแหน่งราชการในกรมมหาดเล็ก	ความสำคัญของตำแหน่ง	หน้าที่ความรับผิดชอบ
<p>3.4 เวรเศษ มีตำแหน่งลมหลับ ดังนี้</p> <ul style="list-style-type: none"> - เจ้าหมื่นศรีสรภักดิ์ - หลวงเกษมนายเวร - นายจ่าง - นายจัน - นายเสนห์ - นายสรรพวิชัย - นายบำรุงราชบพิบาลย์ - นายพิจารณ์สรรพกิจ - นายรอง 5 คน 	<p>รับราชการในฝ่ายพลเรือน มีท้อง ประจำการตั้งเวรศักดิ์, สิทธิ และเวร ฤทธิ</p> <p>หัวหมื่น นายเวร จำ หมื่นแพทนต์เลือก หมื่นแพท หมื่นแพท หมื่นแพท หมื่นแพท หมื่นแพท</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. ทรวจรายงานตามที่ได้รับพระบรมราช โองการ ทั้งหัวเมืองและในเมือง 2. ปฏิบัติราชการในหัวเมืองหรือรับราชการใน กระทรวงต่าง ๆ 3. ทรวจรายงานอาการและพระอาการ ของ เจ้านายทั้งปวง 4. ทดสอบความรู้ของเหล่ามหาดเล็กที่ท้อง ลออกไปรับราชการในหน่วยงานต่าง ๆ ว่ามี คุณสมบัติควรแก่การหน้าที่ และเป็นประโยชน์ เพียงไร 5. จัดทำรายงานความเจริญก้าวหน้าในหน้าที่ การงานของมหาดเล็ก 6. อบรมกิริยามารยาทอันสมควรตามแบบแผนใน การเฝ้าแทน และการปฏิบัติหน้าที่เป็นผู้มี ความสุภาพในหมู่ข้าราชการ

ตำแหน่งราชการในกรมมหาดเล็ก	ความสำคัญของตำแหน่ง	หน้าที่ความรับผิดชอบ
4. ตำแหน่งจ่า - จ่าวก - จ่าขง - จ่ารง - จ่าเรศ	ตำแหน่งรองแทนนายเวรลงมา	1. แต่เดิมรับราชการประจำอยู่ทั้ง 4 เวร ครั้นสมัยรัชกาลที่ 5 ได้กำหนดว่า ถ้ามีราชการประจำก็รักษาการอยู่ในเวรศักดิ์ หากไม่มีราชการประจำก็ไปรวมอยู่กับเวรเคศ
5. ตำแหน่งหุ้มแพร	ตำแหน่งยศมหาดเล็ก รองจากจ่ารงลงมา แต่เดิมมี 12 นาย ในสมัยรัชกาลที่ 4 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้เพิ่มอีก 8 นาย	1. ผู้ใดมีหน้าที่รับราชการประจำก็รวมอยู่ในเวรศักดิ์ ที่ไม่มีก็ไปรวมอยู่ในเวรเคศ <u>เว้นแต่</u> เวรอิทธิหรือเวรดุทธิ จะขอแยกไปรับราชการในเวรนั้น ๆ ก็ขึ้นไปอยู่กับเวรนั้น <u>แต่</u> ถ้ากรมอื่นขอไปรับราชการที่ไม่ใช่กรมมหาดเล็ก ต้องมีบัญชาขึ้นอยู่ในเวรเคศ
6. ตำแหน่งนายรอง	เป็นตำแหน่งรองจากหุ้มแพร	1. หน้าที่เช่นเดียวกับหุ้มแพร

ตำแหน่งราชการในกรมมหาดเล็ก	ความสำคัญของตำแหน่ง	หน้าที่ความรับผิดชอบ
7. ตำแหน่งมหาดเล็กพิเศษ	เป็นตำแหน่งแรกของผู้ถวายตัวเป็นมหาดเล็ก ถ้าปรากฏว่ามหาดเล็กพิเศษผู้ใดกระทำความผิดถึงขั้นที่เจ้าพนักงานนำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาและทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ทั้กระ้อออกจากบัญชีมหาดเล็ก ถือว่า เป็นอันขาดตำแหน่ง	1. หน้าที่เร่นเดียวกับหุ้มแพร
8. ตำแหน่งสารวัคมหาดเล็ก แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ - สารวัคใหญ่ - ขุนศักดิ์ ขุนฤทธิ์ - ขุนสิทธิ์ ขุนเกษ - สารวัครอง	เป็นผู้ตรวจหรือควบคุมเหล่ามหาดเล็กที่อยู่ในเวรยามนั้น ๆ โดยคัดเลือกจากมหาดเล็กยามที่รับราชการที่	1. ติดตามควบคุมมหาดเล็กในยามที่มีราชการ 2. รับคำสั่งจากนายเวร

ตำแหน่งราชการในกรมมหาดเล็ก	ความสำคัญของตำแหน่ง	หน้าที่ความรับผิดชอบ
<p>9. ตำแหน่งมหาดเล็กขาม</p>	<p>คัดเลือกจากบุตรหม่อมมหาดเล็กที่รักมา พระที่นั่ง ซึ่งเรียกว่า "เค็กชา" หรือ คัดเลือกจากพวกคนที่ไม่มียุบลนายอยู่ในสังกัด กรมมหาดเล็กด้วยความสมัครใจ ทั้งนี้ ต้องได้รับอนุญาตจากจางวาง มหาดเล็กเหล่านี้ไม่มีตำแหน่งเฝ้า แต่ ต้องรับพระราชทานน้ำพระพิพัฒน์สัปดาห์ ถวาย</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. ทำการโยธาหรือแห่แทน 2. ในยามที่มีราชการ อาจโอนไปอยู่ในเวร อื่น ๆ และเมื่อสิ้นราชการต้องโอนกลับมา อยู่ในเวรสิทธิ์

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ลำดับต่อไปนี้คือ ลำดับหมวด มาตรา และสาระประจำหมวดมาตราตามพระราชบัญญัติกรมมหาดเล็กในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่ตราขึ้นในหนังสือแบบเรียนสอนนักเรียนโรงเรียนมหาดเล็ก

ลำดับหมวด	ลำดับมาตรา	หัวข้อแต่ละหมวดหรือมาตรา	สาระในแต่ละหมวดหรือมาตรา
1	1-5	เรื่องตำแหน่งมหาดเล็ก	<p>1. ใ้มีกัการจัคแบ่งมหาดเล็กออกเป็น 4 จำพวก คือ</p> <p>1.1 มหาดเล็กบรรคาศักดิ์ ใ้แก่ มหาดเล็กที่ใ้รับพระราชนานสัญญาบัตร ทั้งในหมู่ที่เข้าเวรและมีใ้เข้าเวรรับราชการ</p> <p>1.2 มหาดเล็กวิเศษ ใ้แก่ บรรคามหาดเล็กที่ถวายตัวเป็นมหาดเล็ก</p> <p>1.3 มหาดเล็กคองกรม ใ้แก่ มหาดเล็กจำพวกต่าง ๆ ทั้งที่เป็น</p> <ul style="list-style-type: none"> - หม่อมราชวงศ์ - มหาดเล็กยามคำเคินหมาย - มหาดเล็กห้องเครื่อง หอศาสตราคม อินทร์พรหม - เภมที่จ่าย ข่าง ท่างภามา ทิมพาทย์ - บรรคาศักดิ์หมุ่จางวาง หัวหมื่นนายเวรจัคขึ้นรับราชการ - หมุ่คนที่มีใ้ถวายตัวเพื่อเข้ารับราชการ

ลำดับหมวด	ลำดับมาตรา	หัวข้อของแต่ละหมวดหรือมาตรา	สาระในแต่ละหมวดหรือมาตรา
2	6-9	เรื่อง กำหนดคมหาคเล็กเข้ารับราชการ ประจำการเวรยาม	<p>1.4 มหาคเล็กยาม ใค้แก่ หม่อมหาคเล็กซึ่งจางวางใค้ ค้คเลือกจากบรรดามหาคเล็กวิเศษ หรือมหาคเล็ก คองกรมที่มีคุณสมบัติพึงรับราชการใค้ จักเป็น มหาคเล็กประจำการ หากเข้าเวรรับราชการ ผู้ใค้ ใค้รับพระราชทานเงินเดือนเรียกว่า มหาคเล็กยาม</p> <p>1. บรรดามหาคเล็กทั้ง 4 เวร คือ เวรศักดิ์ เวรสิทธิ์ เวรฤทธิ และ เวรเดช</p> <p>1.1 จะต้องมีผู้รับราชการผลัดเปลี่ยนเวรคราวละเวร ครบตามลำดับชั้น ทั้งแต่ชั้นสูงคือหัวหมื่นจนถึงชั้นคณ ใค้แก่มหาคเล็กยาม</p> <p>หาก ขาคหน้าใค้ในตำแหน่งใค้ ต้องมีผู้รับราชการแทน</p> <p>1.2 ส่วนในหองเครื่องนั้น จักใค้ให้นายราชภัณฑักคิ 1 นาย และนายมหาคเล็กวิเศษ 2 นาย รับราชการ ประจำเวรไมค้ตองผลัดเวร</p>

ลำดับหมวด	ลำดับมาตรา	หัวข้อของแต่ละหมวดหรือมาตรา	สาระในแต่ละหมวดหรือมาตรา
3	10-17	เรื่อง เวรยามประจำการ	<ol style="list-style-type: none"> 1. ต้องมีการนัดเปลี่ยนกันในแต่ละเดือน โดยถือข้างขึ้นข้างแรมเป็นเกณฑ์ <ul style="list-style-type: none"> - เวรศักดิ์ และเวรฤทธิ รับราชการข้างขึ้น - เวรสิทธิ และเวรเศษ รับราชการข้างแรม 2. ทุกเวรปฏิบัติราชการวันละ 12 ชั่วโมง โดยจะนัดเวรกันในเวลาเช้า 10 นาฬิกา และเวลา 22 นาฬิกา ของวันเดียวกัน <ul style="list-style-type: none"> - เวรโคประจำในเวลากลางวันของเดือนหนึ่ง เดือนถัดไปให้ประจำในเวลากลางคืน - เวรโคประจำในเวลากลางคืน เดือนถัดไปก็ประจำกลางวัน หมุนเวียนกัน 3. การประจำยาม กำหนดว่าแบ่งออกเป็น 6 ยาม ๆ ละ 2 ชั่วโมง

ลำดับหมวด	ลำดับมาตรา	หัวข้อของแต่ละหมวดหรือมาตรา	สาระในแต่ละหมวดหรือมาตรา
			<p>4. เวลาณสักเวร ต้องมีการส่งเวรอย่างต่อเนื่องให้เป็นที่ยอมรับโดยมิบันทึกการปฏิบัติงาน เพื่อพิจารณาผลการปฏิบัติหน้าที่ เสนอความดีความชอบในโอกาสต่อไป</p> <p>5. หากผู้ใดไม่สามารถรับราชการด้วยกิจจำเป็น ต้องแจ้งต่อผู้บังคับบัญชา อาทิ หัวหน้า นายเวร ให้ได้ทราบล่วงหน้าก่อน</p> <p><u>หากชักชวน</u> ถือเป็นขาดหน้าที่ในคราวนั้น</p> <p>6. เมื่อมีการเสด็จพระราชดำเนินออกนอกพระบรมมหาราชวัง ให้นายเวรจักษมหาดเล็กอยู่งานรับเชิญ เครื่องรับเสด็จ เครื่องตามเสด็จ และจัดแมงมหาดเล็กประจำเวร โดยไม่ต้องจักษมหาดเล็กสมทบตั้งแต่ก่อน</p> <p>7. คราวใดที่มีการเสด็จพระราชดำเนินเป็นกรณีพิเศษ ต้องจักษมหาดเล็กสมทบเข้ามาปฏิบัติหน้าที่ด้วย</p>

ลำดับหมวด	ลำดับมาตรา	หัวข้อของแต่ละหมวดหรือมาตรา	สาระในแต่ละหมวดหรือมาตรา
4	18-23	<p>1. หลักปฏิบัติราชการสำหรับผู้ที่มิได้มีหน้าที่และมิได้รับพระราชทานเบี้ยหวัดเงินเดือน</p>	<p>8. ในกรณีที่เสด็จพระราชดำเนินแรมคืน หม่อมมหาดเล็กที่มิได้โดยเสด็จ <u>ต้อง</u>ประจำเวรในพระบรมมหาราชวังตามปกติ</p> <p>1. มหาดเล็กกองมคนโคที่มีหน้าที่และมิได้รับพระราชทานเบี้ยหวัดเงินเดือน <u>ต้อง</u> มาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทตามตำแหน่งของตน</p> <p>2. มหาดเล็กหัวหมื่น นายเวรหุ้มแพร และมหาดเล็กที่ประจำเวรคู่แลก่ากับการเชิญพระแสง</p> <p>3. การโคพันวิสัยเกินกว่าที่หัวหมื่น จางวางจะบังคับบัญชาได้ <u>ต้อง</u>แจ้งทูลบังคับบัญชาาระกับสูง</p>

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติผู้เขียน

นางสาว นิสิตว กลางณรงค์ เกิดเมื่อวันที่ 7 เมษายน พ.ศ. 2505
ที่จังหวัด กรุงเทพมหานคร สำเร็จปริญญาครุศาสตรบัณฑิต สาขาการสอนวิชา
เฉพาะวิชาเอกธุรกิจ จากภาควิชาสารัตถศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์-
มหาวิทยาลัย เมื่อปีการศึกษา 2527

ศึกษาต่อในระดับปริญญาโท สาขาวิชาพื้นฐานการศึกษา
ภาควิชาสารัตถศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปี พ.ศ. 2528
เคยปฏิบัติหน้าที่ในตำแหน่งผู้ประกาศข่าวภาคค่ำและผู้สื่อข่าวของสถานีโทรทัศน์
ไทยทีวีสี ช่อง 3 อ.ส.ม.ท. ปัจจุบันทำงานในตำแหน่งเจ้าหน้าที่ฝ่ายโฆษณาและ
เจ้าหน้าที่ฝ่ายประชาสัมพันธ์บริษัท คอนสแตนท์แอกเวอร์ไพซิ่ง

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย